

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

ФАКУЛЬТЕТ ДОШКІЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СІМЕЙНОЇ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ
ПЕДАГОГІКИ І ПСИХОЛОГІЇ

МАТЕРІАЛИ

*II Всеукраїнської конференції
здобувачів вищої освіти і молодих учених*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Випуск 2

4 листопада 2022 року

*Одеса
Видавництво ТОВ «Лерадрук»
2022 рік*

Друкується згідно листа Міністерства освіти і науки України «Про проведення міжнародних, всеукраїнських конгресів, форумів, науково-практичних конференцій та семінарів студентів і молодих учених на 2020 рік» (Лист МОН №22.1/10-83 від 19.01.2021) та рішенням Вченої ради факультету дошкільної педагогіки і психології (Протокол №2 від 30.09.2022).

Педагогічний альманах. Актуальні проблеми дошкільної освіти: теорія та практика: матеріали II Всеукраїнської конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених (04 листопада 2022 року). Вип. 2. Одеса: Видавництво ТОВ «Лерадрук», 2022. 206 с.

Організаційний комітет:

- Богущ А. М. – дійсний член АПН України, доктор педагогічних наук, професор (голова);
- Бабчук О. Г. – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології (заступник голови);
- Кавиліна Г. К. – кандидат педагогічних наук, доцент, викладач кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології (відповідальний секретар);
- Булгакова О.Ю. – доктор психологічних наук, доцент, декан факультету дошкільної педагогіки та психології;
- Левицька М.І. – методист кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології

Матеріали збірника відображають наукові дослідження і їх результати, що здобуті в процесі науково-дослідної роботи студентів та молодих науковців, які навчаються у закладах вищої освіти України.

Відповідальність за зміст, точність цитат, прізвищ і даних несе автор.

Кавиліна Г. К. Проблема психологічних ресурсів стресостійкості.....	171
Кримова Н. О., Маслієнко Т. О. Вплив кількості дітей у родині на дитячо-батьківські відносини та обумовлення особистісних особливостей дитини.....	178
Кримова Н. О., Матковська І. О. Особливості психологічних захисних механізмів у дітей.....	183
Левицька М. І. Міжособистісна довіра: теоретичний аспект.....	189
Біньбінь Шоу Формування міжетнічної толерантності.....	194
Яцишина А. М. Психологічний розвиток дітей молодшого шкільного віку.....	200

ВПЛИВ КІЛЬКОСТІ ДІТЕЙ У РОДИНІ НА ДИТЯЧО-БАТЬКІВСЬКІ ВІДНОСИНИ ТА ОБУМОВЛЕННЯ ОСОБИСТІСНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДИТИНИ

**К. психол. наук, доц. Н. О. Кримова
Магістрантка Т. О. Маслієнко**

Сім'я є основою розвитку особистості дитини. Склад сім'ї, її соціальний статус, міжособистісні стосунки її учасників безпосередньо впливають на розвиток дитини. Саме у родинному колі формується фундамент інтелектуальних та когнітивних здібностей, психоемоційних та соціальних особливостей дитини, її само сприйняття, уявлення про себе та навколишній світ. Досвід спілкування та міжособистісних стосунків, який дитина здобуває у сімейному колі, впливатиме на усе її подальше життя та обумовлюватиме психологічний та соціальний добробут суспільства в цілому. Якщо враховувати особливості стосунків батьків та дітей, їх зміни в залежності від кількості дітей та порядку їх народження у родині, то можливо своєчасно впроваджувати міри для покращення та гармонізації цих взаємовідносин.

Систематизація теоретичного підґрунтя міжособистісних стосунків у родині, висвітлення підходів до вивчення сиблінгів, порядку народження дітей та його впливу на особистісний розвиток дитини обумовлює дослідження, що за допомогою емпіричних висновків дозволить виявити закономірності у дитячо-батьківських відносинах, в залежності від кількості дітей у родині, спрогнозувати траєкторію їх розвитку та сформулювати рекомендації для покращення міжособистісних відносин батьків та дітей.

В українському психологічно-педагогічному середовищі тема сиблінгових позицій та їх впливу на дитячо-батьківські відносини не має достатнього науково-дослідного напрацювання, тоді як західні науковці, зокрема у Сполучених Штатах Америки, приділяють цій галузі достатньо уваги та успішно впроваджують результати досліджень у дитячу, сімейну психо-

логію та педагогіку, а також у сфері профорієнтації та управління людськими ресурсами.

У світовій психології дитячо-батьківські відносини досліджуються у психоаналітичному (З. Фрейд, Е. Еріксон, Д. Віннікот та інші), біхевіористичному (Дж. Уотсон, Б. Скіннер та інші) та гуманістичному (К. Роджерс, Дж. Байярд та інші) підходах. Усі вони сходяться в тому, що відносини батьків та дітей є головним чинником дитячого розвитку, та саме в цих відносинах дитина реалізує свою потребу у безпеці, схваленні, соціальній адаптації та любові.

Сім'ї бувають нуклеарними і розширеними за своїм складом; гармонійними та дисгармонійними за своїми функціональними особливостями (А. Є. Лічко); традиційними, дитиноцентричними та демократичними за типами виховання дітей (М. Арутинян); особистісно-орієнтованими та соціально-центричними за відносинами батьків і дітей (Ю. М. Орлов).

Основними характеристиками дитячо-батьківських відносин фахівці визначають наступні: безперервність і тривалість у часі, велика емоційна значущість для батьків та дитини, амбівалентність (полярність цілей та/або потреб), зміна характеру відносин з віком дитини, прийняття батьками відповідальності за дитину та турбота про неї [1]; [5].

Великий вплив на характер дитячо-батьківських відносин набуває особистість батьків (вік, темперамент, соціальне положення, національно-культурна та професійна приналежність, рівень загальної обізнаності та педагогічної культури); особистість та характер дитини; генетика; стиль виховання; структура та склад сім'ї [3].

Сиблінги або сибси (від англійського слова *siblings*) – рідні брати або сестри, діти спільних батьків – найближче соціальне коло дитини, наряду з батьками. Вплив наявності або відсутності сиблінгів у дитини та порядку її народження на індивідуальні риси вивчав А. Адлер, який вважав, що розуміння особистості окремої людини немислимо без контексту тієї атмосфери, в якій він виріс, з огляду на структуру сім'ї та порядок його народження в ній. Відповідно до порядку народження змі-

нюються і запити, й потреби дитини. А. Адлер визначив такі порядкові позиції за народженням: єдина дитина; старший у сім'ї; середня дитина; молодший із двох дітей; молодший із трьох та більшої кількості дітей. У. Тоумен в окрему категорію відносив також близнюків. А. Адлер довів, що діти, чий порядок народження в сім'ї однаковий, мають схожий психотип, а діти, народжені в одній сім'ї, розрізняються за характером у зв'язку зі своїм становищем по старшинству.

Аналіз наукових джерел свідчить про такі аспекти окресленої проблеми:

1) залежність рівня інтелектуального розвитку дитини від порядку народження (Т. А. Думитрашку): зі збільшенням кількості дітей у родині, коефіцієнт інтелекту у середніх і молодших дітей знижується у порівнянні з єдиними або старшими дітьми;

2) різниця у формуванні Я-концепції сиблінгів (В. Копперсмит): старші та єдині діти демонструють вищий рівень самооцінки, ніж середні та молодші;

3) відмінності комунікативної компетенції дітей з різним порядком народження (А. Фрімен): старші та єдині діти більш орієнтовані на спілкування з дорослими, виражають більшу потребу в взаємодії, чутливі до думки інших, тоді як молодші діти краще спілкуються з однолітками та легше налагоджують відносини;

4) зв'язок порядку народження та ризику виявлення девіації (Р. Літл): єдині та старші діти пізніше починають вживати алкоголь та у меншій кількості, ніж молодші сиблінги;

5) особистісні особливості дітей з різним порядком народження (Ф. Салловей): старші та єдині діти більш амбітні, схильні до інтелектуальної діяльності, відповідальні до навчання та більш успішні в ньому, схильні до домінування в міжособистісних відносинах; не-перші діти більш адаптивні, орієнтовані на спілкування, відкриті новому досвіду, менш схильні до правил та умовностей.

Зі зміною кількості дітей у родині, змін здобувають і дитячо-батьківські відносини. Ставлення батьків до первістка обумовлене їхньою некомпетентністю, суперечливістю підходів до виховання. Непослідовність батьківського ставлення та на-

родження інших сиблінгів (конкурентів на батьківську любов) часто призводить до формування тривожного типу прихильності старшої дитини до батьків. До молодших дітей батьки схильні проявляти більше потурання, що може приводити до егоцентризму та запізнення у соціальному розвитку.

Характер міжособистісних відносин у сім'ях з однією дитиною та у багатодітних сім'ях має свої відмінності: наприклад, багатодітні сім'ї частіше стають родино центрованими, прагнуть більше часу проводити разом, більш піклуються один про одного та поважають батьків [2].

Зі збільшенням кількості дітей у родині також змінюється стиль виховання на більш авторитарний, посилюється емоційна дистанція між батьками та дітьми. Змін зазнає і процес пізнання матерями особистості дітей. Зі збільшенням кількості дітей, наростає рефлексивність, деталізація цього пізнання. Знижується рівень важливості індивідуальних показників, таких як стать, вік, а зростає роль психологічних показників: темпераменту, особистісної мотивації, спілкуванню.

Важливо відзначити, що батьки та матері по-різному сприймають дітей з різною позицією народження та по-різному будують відносини з ними. Відмінності у відношенні до різних дітей більш виражені у матері: вона проявляє більше вимогливості до старшої дитини, очікує від неї більше відповідальності, при цьому і батько і мати визнають себе менш емоційному близькими зі старшою дитиною та менш задоволеними стосунками з нею. До молодших дітей мати проявляє більше емоційної близькості та тривожності, ніж батько. Також, суттєвим чинником внутрішньосімейних відносин стають і взаємини між самими сиблінгами. З одного боку відносини з братами та сестрами збагачують комунікативні зв'язки дітей, але таке спілкування є менш інтелектуальне забарвленим та при нестачі контакту з дорослими може призводити до зниження рівня психічного розвитку [4]. Не менш важливим є і суб'єктивне сприйняття дитиною сімейної ситуації, що найбільшою мірою дозволяє відбиває особливості розвитку дитини у сім'ях з різним складом. Діти з великих сімей більш хочуть бачити родину дружньою, не люб-

лять долучати до неї сторонніх осіб. У дітей з малодітних сімей такого прагнення єдності немає.

З вищеозначених теоретичних засад виходять основні гіпотези даного дослідження: батьки по-різному вибудовують відносини з різними дітьми; дитячо-батьківські відносини здобувають змін в залежності від кількості дітей у родині; наявність чи відсутність сиблінгів та позиція народження впливають на особистісні особливості дитини. Емпіричне дослідження із застосуванням наступних методик: а) діагностування ставлення батьків до дітей – опитувальник дитячо-батьківських емоціональних взаємин; тест PARI; методика діагностики батьківського ставлення ОРО; б) діагностика ставлення дітей до батьків та сиблінгів – проєктивний тест «Малюнок сім'ї».

Батьківська позиція у контакті з дитиною оцінюватиметься за наступними критеріями: здатність сприймати стан дитини, розуміння причин стану дитини, здатність до співпереживання, ставлення до себе як до батька/матері, переважний емоційний фон взаємодії з дитиною, прагнення до тілесного контакту з дитиною, надання дитині емоційної підтримки, орієнтація на стан дитини при побудові взаємодії, вміння впливати на стан дитини. Позиція дитини визначатиметься шляхом аналізу переживання та сприймання дитиною свого місця у сім'ї, ставлення дитини до сім'ї загалом та окремим її членам.

Результати даного дослідження дозволяє виявити закономірності у дитячо-батьківських відносинах в залежності від кількості дітей у родині та порядкової позиції їх народження; виявити особистісні особливості дітей при наявності та відсутності у них сиблінгів; сформулювати рекомендації для покращення міжособистісних відносин батьків та дітей, а також сформулювати уточнюючі критерії для наступних досліджень з цієї теми.

Отже, дитячо-батьківські відносини, наявність або відсутність сиблінгів та стосунки з ними – невід'ємні фактори формування особистості дитини, її соціальних навичок, інтелектуальних здібностей, само сприйняття тощо. Дослідження закономірностей розвитку дитячо-батьківських стосунків в залежності від кількості дітей у сім'ї та порядку їх народження надасть

зможу прогнозувати потенційний вплив сиблінгової позиції на розвиток особистості дитини та надасть психологам і педагогам ширше розуміння наслідків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Думитрашку Т. А., Марютина Т. М., Равич-Щербо К. В., Трубников В. И. Предикторы индивидуальности ребенка в многодетной семье. *Мир психологии*. 1996. № 4. С. 137-148.

2. Крупник Г. А. Наукові підходи до аналізу проблеми сиблінгової взаємодії. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2019. Випуск 1. С. 234-238.

3. Посвістак О. А. Теоретико-історичні основи психології сім'ї. Хмельницький : ХНУ, 2017. 402 с.

4. Федоришин Г. М. Психологічні проблеми сімейного виховання. Навчальний посібник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. 224 с.

5. Dunn J., Plomin R. Separate lives: why siblings are so different. Basic Books, 1990.

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЗАХИСНИХ МЕХАНІЗМІВ У ДІТЕЙ

К. психол. наук, доц. Н. О. Кримова
Магістрантка І. О. Матковська

В даний час у дитячій психології проблема психологічного захисту є однією з найактуальніших. Однак, основна увага надається в більшій мірі ролі оточуючого середовища у формуванні механізмів психологічного захисту, а не вивченню їх прояву у психіці конкретної дитини.

Вперше термін «психологічний захист» був використаний З. Фрейдом, в його поданні «захисний механізм» виконує функцію «зняття внутрішнього конфлікту» [3]. Згодом це питання вивчалось А. Фрейд та багатьма іншими дослідниками. Мета психологічного захисту полягає в ослабленні внутрішньо-